

EDİTÖR

Kerime CESUR
kerime.cesur@gmail.com

YAYIN EKİBİ

Abdülkerim YATĞIN
Davut ÖZGÜL
Emine ARSLAN
Kerime CESUR
Mehmet YÜKSEL
Tuba ER SERTEL
Tuğba AYDENİZ
Sümeyra ÖZKAN
Abdullah Rüştü KİŞİ
Şadiye ÇİMEN

TASHİH

Dr. A. Cüneyt KÖKSAL

FOTOĞRAF

Gezgin Kültür Dergisi Arşivi

KAPAK

Ahmet Numan ÜNVER

WEB

www.dinvehayatdergisi.com
Tuba ER SERTEL

BASIM YERİ ve TARİHİ

TDV Yay. Matbaası
Ostim Örnek San. Sit. 1. Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31

ISSN: 1308-9595

DAĞITIM

Osman SARIKÖSE
TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1.Şb.
Klodfarer Cad. No:14/1 Divanyolu
Fatih/İSTANBUL
Tel:(0212)5184604-Faks:(0212)5188307

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dünyevileşme kavramına birçok boyutta farklı anlamlar verilebilir ve farklı çerçeveler çizilebilir. Batı dünyasının tecrübesi olarak ortaya çıkan aydınlanma, modernite, sekülerlik, laiklik kavramları nüanslarla bu çerçeve dahilindedir. Modernleşme sürecinin ürünü olan, dünyanın başka toplumlarıyla birlikte Müslüman toplumlarda da farklı anlam ve yönelişlerle yaşanan "Dünyevileşme", onunla bağlantılı kavram ve konular sayının içeriğini oluşturmaktadır.

Çok geniş olan konuyu ele alma amacımız, farklı entelektüel çevrelerden olup bu alanda söyleyecekleri bulunanların bilgi ve düşüncelerini okuyucusuyla paylaşmaktır. Bu açıdan bakıldığında bir beyin fırtınası özelliğini taşıyan dosyamız, yayın yönetmenimiz Mustafa Çağrı'nın Din ve Dünyevileşme başlığıyla konunun önemine değinen makalesiyle başlamaktadır. Sekülerleşmenin kavramsal analizini Adnan Aslan yaparken, Tahsin Görgün Dünyevileşme ve Makâsıdı, Halil Zaim konunun ekonomi ile ilişkisini, Ali Erbaş ve Şahak Maşalyan Hıristiyanlığın dünyevileşme yönünü, Faruk Beşer dünya-ahiret dengesini, Saffet Köse "İhtiyaç" kavramını, Ekrem Demirli tasavvufi bakışı, Nazife Şişman sekülerizmin tartışmalı yönlerini yazdı. İsmail Kara "Portre"de Said Halim Paşa'nın hayatını, düşünce dünyasını ve eserlerini tanıttı. Özgür Kavak Reşid Rıza özelinde fikhin dünyevileştirilmesini, Emine Arslan din ve dünya karşısındaki tutumlarımızla yakından ilgili olan azimet ve ruhsatı, Faruk Yazar reklamlarda kutsallığın tüketilmesini ele aldılar. Ayşe Çağrı çağdaş dünyada sağlıklı bir din-devlet ve toplum-devlet ilişkisi kurmanın vazgeçilmez şartı olan "sivil toplum"un, İslâmî öğreti ve tecrübe açısından ne kadar mümkün olduğunu inceledi. Söyleşi ve soruşturma bölümleri bu sayının ayırıcı özelliklerindedir. Hasan Kamil Yılmaz, Ömer Tuğrul İnançer, Hilmi Yavuz, Fatma K. Barbarosoğlu ile ufuk açıcı söyleşiler gerçekleştirdik. Soruşturmada ise Mehmet Altan, Ali Köse, İhsan Kalkavan, Hasan Kaçan, İhsan Eliaçık, Mehmet Bekaroğlu gibi farklı sahalarından isimlere aynı soruları yönelttik. Her sayıda olduğu gibi Arşiv, Sinema ve Kitaplık bölümlerimiz de ilginizi çekecektir.

Emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Saygılarımla
Kerime Cesur

Kerime Cesur

SİVİL TOPLUM VE İSLAM

Ayşe ÇAĞRICI*

İslâm gibi Hıristiyanlık da egemenliği Tanrı'ya vermiştir, tüm tek tanrılı dinlerde durum farksızdır. řu var ki, laik düşünce de bu inançların egemen olduğu toplumlarda yeşermiştir. Bu yüzden burada üzerinde durulması gereken husus, bir değer olarak demokrasi ile bu değere ulaşma biçimlerini birbirine karıştırmak gibi bir yanlışla düşmekten sakınmamız gerektiğidir.

Her toplumun kendine özgü bir tarihsel arka planı olduğu için her toplum kendi temel ilkelerini doğal olarak farklı şekilde ortaya çıkarır. Bu bakımdan demokratik ilkelerin Batılı toplumlarda yaşayan pratiğini İslâm'da aramamız doğru olmaz.

□ Sivil toplumu meydana getiren topluluğun sahip olduğu özellikler arasında dinin önem taşıdığı ve özel olarak değerlendirilmesi gerektiği hususu göz ardı edilmemelidir. Konumuzla ilişkilendirdiğimiz zaman İslâm'ın bireyi ekonomik, siyasi ve kültürel hayatta çevreleyen kuralları içeren

bir din anlayışı taşıdığını görmekteyiz. İslâmî gruplar ve bireyler, devletin baskıcı gücü dışında, az çok kendilerine özgü yaşam biçimlerini uygulamaktadırlar. Dolayısıyla bu cemaat ve grupların sivil toplum olarak tanımlanmaları zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bir topluluğun demokratik anlamda sivil olarak nitelendirilebilmesi için kendisi dışındaki etnik, dinî, kültürel, ideolojik vb. gruplara da tahammüllü olması, baskıcı bir yapı arz etmemesi gerekir.

Sivil toplum açısından gerekli şartları taşımasına rağmen, İslâm'ın tevhid inancına dayanması sebebiyle sivil toplumla uyum sağlayamayacağı da yaygın bir kanıdır. Ancak –İslâm'ın esasları itibariyle farklılıkları ne kadar meşru gördüğü, bugünkü yorumlarının ne karakterde olduğundan daha az önemli ise de- İslâm'ın gerek Kur'an'daki âyetlerde gerekse ilk dönemlerden XIX. yüzyıl sonlarına kadarki uygulamalarında farklılıkları reddetmediğini görebiliriz. Dinî ve dünyevî konularda görüş ayrılığı, ötekini kabul etmek ve birlikte yaşamak, çoğulculuk, Kur'an'ın getirdiği ilkelerdendir.¹ Bu yüzden İslâm ilk dönemlerinde, diğer semavî dinleri tanımıştır. Böylece İslâm coğrafyasında yüzlerce mezhep birlikte yaşamıştır. İslâm'ın bu karakterine rağmen, bu coğrafyadaki birtakım gelişmeler; uzun yıllar süren sömür, arkasından sömüren devletlerin mirasçıları konumundaki baskıcı yönetimler altında ezilen, sömürülen, özgürlükleri ellerinden alınan halk -işgallerin de etkisiyle- Batıya karşı nefretle dolmuş ve sonuçta dinin aşırı yorumları ortaya çıkmıştır. Bu da şiddeti ve tahammülsüzlüğü, daha da önemlisi Batıda ortaya çıkan her kurumu dinî açıdan uygunsuz olarak değerlendirme refleksini doğurmuştur. İslâm'dan baskıcı ve totaliter bir yorum ortaya çıkaran bu akımlar, Batının kötü niyetli değerlendirme ve yönlendirmeleriyle, İslâm dininin özünden gelen, zorunlu bir durummuş gibi algılanmış, tevhid anlayışı da bu yönde yorumlanmıştır. Gerçekte ise tevhid, teolojik

Sağlıklı ve iyi niyetli çabalarla kavranan İslâmîyet, demokrasi ve sivil toplumu dışlamayacak, böylece sivil toplum ve İslâm kavramları arasında bir çatışma değil bir sentez gelişebilecektir.

bağlamda Allah'ın birliği inancını, sosyolojik bağlamda ise aynı inancı paylaşan insanlar arasındaki bağı, kardeşliği ifade eden bir kavramdır.

İslâm dünyasında demokrasinin bulunmayışı ile İslâm dini arasında ilişki olduğunu söylemek doğru değildir. İslâm dünyasındaki diktatörlüklerin hiçbirinin İslâmî açıdan bir meşru-

iyeti yoktur. O zaman, İslâm dünyasına imparatorlukların ardından ortaya çıkan milli devletlerin neden diktatöryal yapıda olduğunu sorgulamak gerekiyor. Bu gelişmelerin aslını İslâm dünyasındaki sivil toplum kuruluşu özelliği taşıyan kurumların tarihinde aramak lâzımdır. Gerek Tanzimat sonrası Osmanlı dönemi, gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında klasik vakıf sisteminin yıkıldığı, vakıfların mal varlıklarının talan edildiği bilinmektedir. Bu hem Türkiye hem de Osmanlı'nın enkazından doğan diğer ülkeler için böyledir. Tahrip edilmiş bir vakıf sistemi demek, sivil toplumu yok edilmiş ülkeler demektir. Bu ülkelerde demokrasinin ve sivil toplumun gelişmemesi doğal bir hadisedir. Murat Çizakça'ya göre, bunun neden böyle olduğunu anlamak için Batı'ya özellikle de Fransa'ya bakmak gerekir. Çünkü Fransız Devrimi'nin felsefesine göre, vatanş ile devlet arasında hiçbir ara kurum bulunmamalıydı.² Aristokrasisi yok edilmiş bir toplumda, üstelik vakıf ve dernekler gibi ara kurumların kurulması devlet tarafından engellenirse, halkın devlet tarafından ezilmesi muhtemeldir.

Fransa'nın etkisinde bir modernleşme süreci yaşayan Türkiye'de ve Türkiye'nin etkisinde kalan İslâm dünyasında devletin vakıf sistemini yıktığı görülmüştür. İslâm ülkelerinde bir yandan, aristokrasinin bulunmayışı, diğer yandan Batılılaşmış devletlerin gayretleriyle vakıf ve derneklerin yok edilmesi sonucunda, halk devlet karşısında tamamen güçsüzleşmiştir. Bu da devletin aşkın bir niteliğe bürünmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla günümüz İslâm dünyasında demokrasi görülmüyor, özgürlükler tanınmıyor ve fakirleşme görülüyorsa bunun nedenini İslâm'ın demokrasiye karşı olmasında değil, XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda, gerekse İmparatorluktan doğan devletlerde sivil toplumun tırpanlanmasında aramak gerekir. Tüm bu tarihsel arka planın etkisinin çok büyük olmasına karşın, İslâm ve sivil toplumun bir uyuşmazlık içinde olduğu görüşleri

de ağırlıklı olarak varlığını sürdürüyor. Bu tez ise, İslâm'da toplumun -tartışılmayacak şekilde- tevhid ilkesinin yansıması olduğu kanaatine dayanıyor.

Bilindiği gibi İslâm'da müminlerin eşitlikçi bir şekilde bir araya geliş ümmet kavramıyla ifade edilir. Ümmet her türlü farklılaşmanın üstündedir. Bu noktada şunu sorabiliriz: İslâmî inanca gönülden bağlı olmakla çoğulcu bir demokrasiyi savunmak mümkün mü? Bu soruya olumsuz cevap verenler şu gerekçelere dayanıyor: İslâm tevhid ilkesi üzerine temellendiğine göre insan ve toplum hayatının tüm alanlarını kapsar. Ümmet her şeyden önce siyasi bir nitelik taşıyan bir cemaattir.

İbn Teymiyye'ye göre siyasi eylem mümini Allah'a yakınlaştırdığı için teşvik edilmesi gereken bir harekettir. Çünkü ümmetin siyasi bir niteliğe sahip olması, her an bozulma tehlikesiyle karşı karşıya olan devleti korumak, kutsallığını yitirmemesi için çabalamak inananların görevidir.³ İslâm bireyi uhrevî hayata hazırlayan bir vahiyden ibaret değil, dünya işlerinde de hayatının tüm alanlarını düzenleyen bütünsel bir doktrindir. Müslümanın şeriat dışında bir toplum tasavvur etmesi düşünülemez. Bu tür bir yönetim biçiminde ise toplumsal bir varlık olarak müminin görevi itaattir. Sünni anlayışın esasını da işte bu devlet başkanına itaat fikri oluşturmaktadır. Çünkü "Allah'a, peygambere ve içinizden emir sahibi olana itaat ediniz" buyrulmuştur.⁴ Anlaşıldığı üzere, siyaset ile kutsal alanın bütünleştiği bu tekçi dünyada din dışı siyasi faaliyete yer yoktur. Meşruluk da gerçekte dinle ilgili teolojik bir sorundur; bireyin sorumluluğunda, iradesini kullanarak aşacağı, önerilerde bulunabileceği ya da çözeceği bir konu değildir. Ancak bu tespitler gerçeği yansıtsaydı, günümüzdeki gibi bir çeşitliliğe, İslâmî açıdan da rastlanmazdı. Dahası İslâm toplumlarında değişim mümkün olmazdı. Oysa bugün görüyoruz ki, bu tekçi dünyaya dünyevî alanın özerkliği de girmiş durumdadır. Ayrıca İslâm'da da dünyevî konularda bağımsız bir değerlendirmenin mubah olduğu peygamber zamanında kabul edilmiştir. Devlete itaatın gerekliliğini sınırlayan birçok âyet ve hadis sıralamak ve tarihsel uygulamalardan örnekler göstermek mümkündür. Yemen'in bir kısmını yönetmekle görevlendirdiği bir sahâbîye Hz. Peygamber, şahsi kanaatine göre karar almasına izin vermişti. Ayrıca siyaset ve hukuk alanındaki bağımsız düşüncenin, bi-

Merkeziyetçi, katı, otoriteryan devletlerin elinde dünyanın hiçbir yerinde sivil toplum gelişmediği gibi benzer yönetimlerin hüküm sürdüğü İslâm toplumlarında da gelişmemiştir.

reylerin zihni gayretlerinin (içtihat) imandan uzaklaştırmayacağı da genel bir kabuldür. Ama gerçek şu ki, bu özgür düşünce ilkesine karşı bir reaksiyon gelişmiş ve bu reaksiyon galip gelmiştir. Yani "içtihat kapısı kapanmıştır". Bu nedenle, demok-

rasinin temelini oluşturan sivil toplumu Müslümanların hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği ya da kabullenemeyeceği görüşü ortaya atılmıştır. Ancak, İslâm-sivil toplum ilişkisine baktığımızda İslâm'ın temelinde sivil bir dinî anlayışın bulunduğunu görmekteyiz. Katolik Kilisesinin elindeki Hıristiyanlığın aksine İslâm katı, merkeziyetçi, otoriter veya totaliter bir devlet amacıyla ortaya çıkmamış, insanın hidayete ermesini katı ve merkeziyetçi bir devletle ilişkilendirmemiş, aksine hidayete ermenin ve doğru yolu bulmanın temel referansı olarak vahyi esas almış, vahyi algılamada da insanın aklını ve vicdanını temel kıstas olarak kabul etmiştir. İslâm insana doğruyu ve yanlışı göstermiş, bu ikisi arasında seçim yapma konusunda da insanın kendi iradesini yetkili kılmıştır.⁵ Bu temel noktadan hareketle İslâm, Müslümanların toplumu adaletle, istişareyle ve barışla idare etmelerini emretmiştir. Kur'an Müslüman toplumlarda total bir siyasi organizasyon oluşturmayı ve tekil bir yaşam biçimi empoze etmeyi öngörmemiştir. Aksine "diğerleri"ni hep farklı bir kategori olarak kabul etmiştir. Müşriklerin Müslümanlarla birlikte barış içinde yaşayabileceğine ilişkin önemli ipuçlarını Kur'an'da görebilmekteyiz. Örneğin "sizin dininiz size, benim dinim bana"⁶ ilkesi bu bakımdan önemli bir kıstas oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in, hayatının son dönemlerinde gerçekleşen Mekke fethinden sonra, mümin-müşrik ayırımı yapmadan bütün Mekkelileri serbest bırakması da bu konudaki örnek uygulamalardandır. Bu hususta sık tekrar edilen bir referans da Hz. Muhammed'e atfedilen şu ifadedir: "Ümmetimin ihtilafı rahmettir." Nihayet Peygamber döneminde Medine bölgesinde, "Medine Vesikası" ile teşkil edilen toplum, zamanında emsali bulunmayan bir "toplumsal farklılık" ilkesine öncülük etmiştir. Aynı şekilde İslâm'ın öngördüğü yönetim de otoriter veya totaliter bir yönetim değildir. İslâm tarihinde bu özellikleri taşıyan yönetimlerin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Ancak bunun

dayanağı ne Kur'an'daki ilkeler ne de Peygamber'in uygulamalarıdır. Kur'an'da yönetime ilişkin temel iki ilke "istişare" ve "adalet"tir. İslâmiyet, dinin merkeziyetçi bir otorite eliyle yaygınlaşması yerine, ağırlıklı olarak

Kur'an Müslüman toplumlarda total bir siyasi organizasyon oluşturmayı ve tekil bir yaşam biçimi empoze etmeyi öngörmemiştir.

İslâm değişik kültürel ve ekonomik ortamlarda farklı yönetim biçimlerini uygulamıştır. Bu durum, İslâm'ın bir din olarak geliştirdiği "anayasa"nın da farklı okumalara tabi olabileceğini gösteriyor.

ilim erbabının çalışmalarıyla insanlığa tebliğ edilmesini öngörmektedir. İslâm'ın yaygınlaştırılmasında zor unsuru bir yöntem olarak asla tasvip edilmeyip, iknayı esas alan bir tebliğ yöntemi benimsenmiştir. Bu bakımdan İslâm'ın temel referansı totaliter devletlerin öngördüğü kitleler" değil, bireylerdir.

Her toplumun kendine özgü bir tarihsel arka planı olduğu için her toplum kendi temel ilkelerini doğal olarak farklı şekilde ortaya çıkarır. Bu bakımdan demokratik ilkelerin Batılı toplumlarda yaşayan pratiğini İslâm'da aramamız doğru olmaz. Ancak demokrasiyle birlikte bireyin temel hak ve hürriyeti esas alındığı için İslâm'ın bu haklara karşı açık olup olmadığını araştırma konusu yapabiliriz. İslâm'ın sosyal pratiğine baktığımız zaman ise farklı tarihsel evrelerle karşılaşmaktayız. İslâm, Peygamber'in şahsında sivil bir hareket olarak başlamıştır. Onun bu sivil karakteri İslâm coğrafyasında merkezî otoritelerin kurumlaşmasına kadar devam etmiştir. Mezhebî farklılaşmaların, felsefi canlanışın, tasavvufî algılayışın en fazla olduğu dönemler merkezî otoritelerin ortaya çıkmadığı ilk yüzyıllardır. Bu dönemde akıl, vahiy, ilham, velâyet gibi tek tek insanları ilgilendiren kavramlar farklı anlamlar kazanabilmekte; siyaset, şura, adalet gibi yönetimi ilgilendiren kavramlara da rahatlıkla değişik içerikler yüklenilmekteydi. Gene vahyin yanında aklın da toplumsal yaşamı şekillendirmede önemli, sürekli ve canlı bir kaynak oluşturduğuna ilişkin tartışmalar bu tarihî evrelerde rahatlıkla sürdürülebilmıştır. Bu döneminin sonlarında Râgıb el-İsfahânî gibi Sünnî bir din âlimi bile "Allah'ın iki elçisi var, birincisi akıl, ikincisi peygamber" diyebiliyordu.⁷ İslâm bu dönemde bir "medeniyet" aşamasına ulaşmıştı.

Ne var ki İslâm dünyasında sivil evre'nin zamanla politik evreye dönüşmeye başladığını görüyoruz. Politik evrenin -yani katı, merkezî otoritelerin- başlamasıyla birlikte, diğer sosyal yaşam alanları gibi dinî yaşam alanı da merkezî otoritelerin tahakkümüne girmeye başladı. Günümüzde Batı'dan esinlenen bazı Müslüman düşünürler de iktidarın kaynağının halk olduğunu belirtiyorlar, hatta egemenliğin İslâm siyaset teorisi uyarınca da halka ait olduğunu vurguluyorlar, siyasetin halk iradesinin üstünlüğü uyarınca düzenlenmesini istiyorlar. Onlara göre halkın mutabakatı mutlaka şer'î hükümlere de uygun olacaktır.

Demokratik bir ortamda İslâm, sivil toplum, bireysel özgürlük ve temel haklar için önemli dayanaklardan biri haline gelebilmektedir.

Kur'an açısından muhalefet, beklenmeyen bir olgu olmadığı gibi aykırı bir durum olarak da değerlendirilmiyor.⁸ Muhalefet dinî konularda tasavvur edilebildikten sonra, meşverete dayanması istenen dünya işlerinin içinde muhalefetin olmaması öngörülemez. Kur'an'ın muhalefeti reddetmesindeki esas neden, bunu insan doğasından kaynaklanan bir olgu olarak değerlendirmesinden ileri geliyor. Ancak muhalif olmanın İslâm'da olağan karşılanmasına rağmen, muhafazakar düşünürlerin etkisinde kaldığımız için yine de buna şüpheyle yaklaşabiliriz. Bu yüzden de 'İslâm'ın demokrasiyle bağdaşmayacağı, çünkü egemenliğin tanrısal kökenli olduğu bir anlayışta bireyi ve onun özgürlüğünü esas alan bir düşünce yeşeremez' diye düşünebiliriz. Ancak burada değinmek gerekir ki, İslâm gibi Hıristiyanlık da egemenliği Tanrı'ya vermiştir, tüm tek tanrılı dinlerde de durum farksızdır. Şu var ki, laik düşünce de bu inançların egemen olduğu toplumlarda yeşermiştir. Bu yüzden burada üzerinde durulması gereken husus, bir değer olarak demokrasi ile bu değere ulaşma biçimlerini birbirine karıştırmak gibi bir yanlış düşmekten sakınmamız gerektiğidir. Çünkü siyasi otoritenin tartışılmasının bir hak olarak kullanılıyor olması, -en azından günümüzde- bize, gerçekte İslâm'da muhalefetin de meşru bir olgu olduğunu gösteriyor. Bir sosyal bilimci için önemli olan İslâm'ın, doğuşunda ve yayılmasında, bir İslâm devletinde ne şekilde yaşandığı ya da saf haliyle esaslarının ne olduğundan çok; tarihsel süreçte, özellikle günümüz modern toplumlarında nasıl yorumlanıp nasıl yaşandığıdır. Aksi taktirde dini sabit, dokunulmaz, despotik bir sistem saymış oluruz. İslâm'ın, esasları itibarıyla sivil topluma karşı olması ya da sivil toplumu içermesi bir yana, -asıl önemli olan- değişimlerden ötürü meydana gelen dinî telakkidir. Özgün esasları İslâm âlimlerinin, ilahiyatçıların ilgi alanını teşkil eder. Bizim ise ilgi alanımız yaşanan durumlardır. Bu noktada C. Geertz'in düşüncelerine yer vermek uygun olacaktır. Geertz, İslâm'ın tek bir kereye mahsus olarak tespit edilmiş, tarih üstü bir sistem olmadığını söylüyor. İslâm değişik kültürel ve ekonomik ortamlarda farklı yönetim biçimlerini uygulamıştır. Bu durum, İslâm'ın bir din olarak geliştirdiği "anayasa"nın da farklı okumalara tabi olabileceğini gösteriyor. Farklı toplumlar farklı resmî söylemlerinde Kur'an'a uygun olduklarını savunabiliyorlar.

Türkiye’de ve başka Müslüman ülkelerde Medine Vesikası olayı örnek alınarak, sivil toplumun ancak İslâmî temellerde yükseleceğine dair ciddi iddialarda bulunmaktadır. Bu iddialardan yola çıkarak, İslâm’ın postmodernliğin karakteri olan parçalanmışlık ve çoğulluğu onadığı sonucuna varabiliriz. Bu durumu anlamak için öncelikle sivil toplumun postmodernitede kazandığı “kültürel” mahiyetten yola çıkabiliriz. Özellikle Ortadoğu’da devletin despot bir iktidar karakteri kazanmasıyla bir çıkar aracına dönüşmesi ve kapitalist dünyayla kaynaşmak adına “bağımlı” hale gelmesi sivil toplumun tükenmesine sebep olmuştur. Geriye kalansa sivil toplumun kendisini devletten ayrı olarak, ideoloji, efsane ve kültür aracılığıyla yeniden üretmesi olmuştur. İslâm da bir tepki olarak kendisini devletten ayrı konumlandırmak istemektedir. Bu isteği, İslâm’ın sivil toplumda suretini bulmasını getirmiştir. Bunu pekiştiren Medine vesikası gibi kültürel temelde sembolize edilmesi olmuştur. Yani Medine Vesikası, Müslüman entelektüellerce, Türkiye’de sivil toplumun kendisini devletten ayrı şekilde üreteceği ideolojik, kültürel ve efsanevi araç olarak sunulmaktadır. Ancak bir nokta gözden kaçırılmaktadır. Medine Vesikası’nın sembolize ettiği fikir, sivil topluma temel teşkil edecek olan İslâm’ın yekpare olmadığını. Mezhepler, tarikatlar ve kollar göz önüne alındığında, İslâm’ın yekpare olmadığı çok açıktır. Ayubi’nin dediği gibi İslâm dinsel bir çoğulculuğu içermektedir. İslâm’da bu çoğulculukla uyumlu liberal bir söylem bile vardır.

Merkeziyetçi, katı, otoriter devletlerin elinde dünyanın hiçbir yerinde sivil toplum gelişemediği gibi benzer yönetimlerin hüküm sürdüğü İslâm toplumlarında da gelişememiştir. Bu tür devletlerin bulunduğu yerlerde Müslüman halk üzerinde baskı kurulduğu için İslâm bir sentez olamamış, bir tepki kaynağı haline getirilmiştir. Halbuki rahat ve özgür toplumlara baktığımızda Müslümanların bir sentez yaratabildiklerini görebiliyoruz. Başka bir deyişle demokratik bir ortamda İslâm, sivil toplum, bireysel özgürlük ve temel haklar için önemli dayanaklardan biri haline gelebilmektedir.

İslâm’daki ümmet anlayışını ise insanlar arasındaki farklı fikirleri törpüleyen unsur, bir totaliter yönetim gerekçesi olarak değil; Müslümanlar arasında fakir, zengin, yönetici, yönetilen, A fikrinden olan, B

fikrinden olan herkesin eşit ve kardeş olduğu, hepsinin “Müslümanlık” eşitliği altında toplanabildiği ahlâkî bir yapı olarak yorumlamak gerekir. İslâm’ın çeşitli kaynaklarından sınıf, ırk ve millet ayrılıklarını kapatmanın, herkesi Allah’ın önünde eşit kılmının İslâmiyet’in en kapsayıcı niteliği olduğunu anlayabiliriz.

Sivil toplumun gereklerinin İslâm dünyasında dikkate alınmaması ise yukarıda bahsedilen birçok tarihsel gelişmenin talihsiz bir sonucu olmuştur. Bunlar dikkate alındığında, ‘İslâmî bir sivil toplum’ ya da ‘İslâm toplumlarında bir sivil toplum’ teorisinin gerekli olduğu ve bunun mümkün olduğu ortaya çıkacaktır. Sağlıklı ve iyi niyetli çabalarla kavranan İslâmiyet, demokrasi ve sivil toplumu dışlamayacak, böylece sivil toplum ve İslâm kavramları arasında bir çatışma değil bir sentez gelişebilecektir. ■

D İ P N O T L A R

- 1- Mesela bk. Yunus, 10/99; Hud 11/118; en-Nahl, 16/93.
- 2- Murat Çizkaya, “İslâm Dünyası ve Demokrasi”, Sivil Toplum Dergisi, 2003, sayı: 1.
- 3- Nur Vergin, “İslâm’da Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişteki Rolü”, s.59.
- 4- Nisâ, 4/59.
- 5- İlgili bazı âyetler için bk. Bakara, 2/256; Kehf, 18/29; İnsan, 76/3.
- 6- Kâfirân, 109/6.
- 7- İsfahânî, ez-Zerî’a ilâ mikârumu’ş-şeri’a, Kahire, 1985, s. 207.
- 8- Meselâ bk. Âl-i İmrân, 3/61,66; Mücadele, 58/1.

K A Y N A K L A R

- 1- Zygmunt Bauman, Postmodern Etik, Çev: Alev Türker, Ayrıntı, 1998.
- 2- Murat Çizkaya, “İslâm Dünyası ve Demokrasi”, Sivil Toplum Dergisi, Sayı: 1, 2003.
- 3- Roger Garaudy, İslâm’ın Vaadettikleri, Çev: Salih Akdemir, Pınar Yayınları, İstanbul, 1984.
- 4- Erol Güngör, İslâm’ın Bugünkü Meseleleri, Ötügen, İstanbul, 1983.
- 5- Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- 6- Ali Yaşar Sarıbay, Postmodernite Sivil Toplum ve İslâm, İstanbul 1995.
- 7- Alain Touraine, “Modernliğin Eleştirisi”, Çev: Hülya Tufan, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 1994.
- 8- Nur Vergin, “İslâm’da Çağdaşlık ve Türk Demokrasisine Geçişteki Rolü”,
- 9- Nur Vergin, “Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış”, Toplum ve Bilim Dergisi, 1985.
- 10- Hilmi Yavuz, “İslâm ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar”, Boyut Kitapları, 1999.